SVERIGES RIKSDAG

Motion till riksdagen 2026/27:2368

av Mattias Karlsson Bergman m.fl. (SD)

Kulturmiljöfrågor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om kulturell planering och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om samordning mellan myndigheter och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om nationell översyn av lagstiftning och kommunal kompetens och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning om kulturmiljöstimulans och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om regeringen bör verka för åtgärdskrav och vite för de aktörer som inte respekterar kulturhistoriska och allmännyttiga skönhetsvärden, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda möjligheten att rädda folkparkerna genom ett statligt bidrag och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att länsstyrelser och kommuner med skogsfinska kulturmiljöer bör uppmuntras att se över bildande av kulturreservat där och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillföra ytterligare incitament och resurser för att stärka arbetet med restaurering av natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och tillkännager detta för regeringen.

9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten bör visa större intresse kring Uppåkra Arkeologiska Center och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Sveriges kulturmiljöer är i dess vidaste bemärkelse hela vår omgivning. Den fysiska miljö vars rum påverkar vår livskvalitet och harmoni. Kulturmiljön är viktig. Sveriges kulturmiljöer gestaltar vårt lands historia och utveckling, förmedlar kollektiva minnen och bildar referenspunkter som ger varje ort och ställe dess unika karaktär och fascination. Samhällsbyggnad av högt kulturhistoriskt värde – stationshus, skolor, kyrkor, äldre landskapsmiljöer eller vad det nu kan röra sig om – uppbådar lokalt ideellt engagemang, skapar sammanhållning och förmedlar vårt lands historiska utveckling. Samtidigt åskådliggör de varje år för turister från när och fjärran vad Sverige har att visa. Ett sammanhållet samhälle vårdar de fysiska rum som förmedlar vår historia genom byggnads- eller landskapsvård, trygg lagstiftning och varsam hantering vid nybyggnation runt omkring. Samtidigt är stödet och den politiska viljan för kulturmiljövården eftersatt, såväl i ekonomiska anslag nationellt som i kommunal kompetens lokalt. I en undersökning av Sveriges Radio 2014 visade det sig att endast en tredjedel av Sveriges kommuner hade en antikvarietjänst, och närmare 40 procent av landets kommuner saknade helt kulturarvskompetens. I Riksantikvarieämbetets rapport ”Kulturhistoriska värden i plan- och bygglovsprocessen” från 2020 framkommer att många kommuner saknar tillgång till antikvarisk kompetens i plan- och bygglovsprocesser. Hälften av landets kommuner saknar därtill kulturmiljöprogram och av rapporten framgår också att skyddet av kulturvärden i detaljplaner och områdesbestämmelser är svagt. Allt detta trots att man har till uppgift att hantera kulturmiljöfrågor inom ramen för både plan- och bygglagen och kulturmiljölagen. Det är allvarligt då kommuner hanterar kulturmiljöers framtid i samhällsbyggnadsprocesser där kunskap om hur kulturmiljövärden kan värnas, vårdas och visas är centralt. Ibland ligger bristen på kompetens på tjänstemannasidan och ibland beror den på bristande lyhördhet från politiska församlingar i de fall tjänstemän påtalar ett identifierat behov av omsorg om kulturmiljön. Adekvat kompetens är centralt för att bebyggelsemiljöer inte förvanskas, förringas, skadas eller till och med rivs och historiska kapitel därmed går förlorade. Adekvat kompetens kan göra att ny och äldre bebyggelse kan bidra till en harmonisering och stärka den lokala identiteten och det demokratiska engagemanget

genom till exempel kulturell planering. Bristen på ekonomiska och kunskapsmässiga resurser inom kulturmiljövården kan vara direkt förödande, och runt om i landet rapporteras det ständigt om att kulturmiljöer av värde hotas av oaktsam exploatering eller rivning. Inte sällan riktas kritik mot statliga myndigheter, vilka man menar tonar ned kulturarvets roll. På Svenska Byggnadsvårdsföreningens ”gula lista” återfinns ett stort antal kulturmiljöer av värde som är satta under hot om förvanskning eller rivning, och ett antal av de miljöer som listas är numera rivna och historia förlorad för framtiden.

Riksantikvarieämbetet har länge varnat för konsekvenserna av Vattenverksamhetsutredningens förslag, då hundratals kvarnar, dammar och andra kulturmiljöer vid vattendrag skulle hotas om utredningens förslag blev verklighet. Frågan är under beredning. Det är i alla avseenden tydligt att den svenska regeringen kan och måste ta till de verktyg som finns, men inte nyttjats, för att freda kulturhistoriskt viktiga miljöer vid vattendrag. Klart är sammanfattningsvis att otaliga kulturmiljöer i stad och land allvarligt hotas av brist på ekonomiskt och kompetensmässigt stöd. Mot bakgrund av ovanstående bör regeringen verka för nationella mål och riktlinjer för att främja kulturell planering, genom myndighetsdirektiv förstärka samordningen för att trygga helhetssynen på kulturmiljöerna samt verka för tillsättandet av en nationell översyn av hur tillämplighet av gällande lagstiftning kan säkerställas och den kommunala kompetensen förstärkas.

Stöd för bevarande av överloppsbyggnader i det svenska kulturlandskapet

Det Sverige som många förknippar med de rödmålade stugornas och ladugårdarnas landskap, det Sverige som så många målande beskriver när de med stolthet berättar om hur hembygden och dess bebyggelse ser ut, den landskapsbilden är kanske borta inom några decennier, när alla dessa landsbygdens ladugårdar och lador förfallit, rivits eller ändrat utseende och färg. Den faluröda färgen och rödmyllan gjorde sitt intåg på svensk landsbygd och i finsk kustbygd under 1800-talets början, då husen på landsbygden började panelas och rödfärgas. Alltsedan dess har det svenska kulturlandskapet alltmer präglats av rödmålade gårdar, som blivit en del av det svenska kulturarvet. Det ligger något värdefullt i byarnas utseende och färg genom de gamla ladugårdarnas och ladornas närvaro. Utan dem vore nyanserna och skönheten inte lika bländande i det svenska kultur- och odlingslandskapet. Byggnaderna utgör en del av den svenska

historien och traditionen och medverkar till en helhetlig kulturmiljö på landsbygden och i odlings-landskapet. Husens gestaltning och färgsättning utgör en del av kulturarvet. Det skulle inte vara fullt så upplevelserikt att beskåda ett vackert landskap som förfulas genom nyare plåt- och industriliknande ladugårdar och uthus. Genom ”utvald miljö” i landsbygdsprogrammet kunde den som äger en överloppsbyggnad få bidrag av länsstyrelsen för restaurering av överloppsbyggnader och kultur- och landskapsvård av alléer, gärdsgårdar, stenmurar med mera. Med ovanstående i beaktande bör regeringen se över och utreda möjligheten att ta fram ett mer riktat stöd till just restaureringen av gamla ladugårdar och uthus, så kallade överloppsbyggnader, som inte längre brukas eller behövs för gårdens drift.

Kulturmiljöstimulans och översyn av enprocentsregeln

Vi menar att det krävs ett samlat grepp för att komma till rätta med ovan nämnda problematik. En del av det är att stärka det allmänna skyddet av kulturmiljöer i anslagshöjningar till berörda myndigheter och civilsamhället, det andra att stimulera kompetensförstärkning i den kommunala förvaltningen. I tillägg till det här bör regeringen utreda hur exploatörer och byggherrar på den kommersiella sidan kan stimuleras att visa kulturmiljöhänsyn och åläggas ett ansvar för densamma. Dels menar vi att det finns fog för att se över möjligheterna att utveckla enprocentsregeln med en kulturmiljöklausul där såväl offentliga som kommersiella aktörer omgärdas av ett tydligare riktmärke för kulturhistorisk hänsyn. I vår motion rörande arkitekturfrågor yrkar vi på att en helhetsutredning om enprocentsregeln ska tillsättas där denna del ingår.

I miljöer där särskild kulturhistorisk hänsyn och estetiskt hållbar gestaltning måste tas för att exploatering och nybyggnation i anslutning till kulturhistoriska miljöer gör påtaglig inverkan, bör en utredning om en kulturmiljöstimulans tillsättas. Det bör utredas huruvida stat, kommun och kommersiella aktörer kan samverka och exploatören söka delfinansiering för att mildra påtaglig inverkan i landskaps- och stadsbild. Det kan handla om att resurser behövs för att rekrytera kulturmiljökompetens, anpassa bebyggelse utifrån platsens historia och stilbild eller använda alternativa och ibland mer kostsamma materialval. Hantverk, harmonisk utsmyckning och/eller informationstavlor och markeringar av platsens kulturhistoriska värde för att synliggöra platsens historia för boende och besökare bör stimuleras så långt det är möjligt.

Sanktioner vid överträdelser

Byggherrar och exploatörer bör liksom kommuner, vilka är de som har mandat över planmonopolet, vara trygga i att det finns proaktiva möjligheter, incitament och ålägganden som möjliggör ansvarstagande för kulturmiljön i ett tidigt skede i processen. Samtidigt är det centralt att överträdelser kan rendera i böter, eller vite, för de exploatörer som undviker eller bortser från att ta hänsyn till känsliga kulturmiljöer eller riksintressen, trots medvetenhet om det ansvar som åligger dem. Regeringen bör därför i en utredning om kompletterad eller förändrad enprocentsregel enligt ovan, också utreda hur en lagstiftning kan utformas som möjliggör sanktionsmöjligheter vid överträdelser.

Åtgärdskrav vid förstörelse av kulturmiljö

Om en kulturmiljö förstörts bör miljön i vissa fall kunna återställas eller byggas om. Utformningen av våra gemensamma miljöer påverkar hälsa och välmående bland de som rör sig i miljöerna, och det är inte rimligt att kommersiella intressen helt ignorerar allmännyttan för generationer framöver. Om en betydande folklig opinion markerar mot en ny miljös brist på kulturhistorisk hänsyn eller brist på skönhetsvärden bör frågan om återställande eller försköning av miljön kunna väckas. Olika aktörer som verkat för att förstöra eller förfula en miljö bör kunna åläggas att återställa eller försköna den miljö de haft negativ åverkan på. Under vilka omständigheter och övriga former för när detta ska kunna krävas, bör utredas. Det viktiga är att olika aktörer som inte respekterar skönhetsvärden och kulturhistoriska värden ska vara medvetna om att de kan bli ålagda att återställa eller försköna den miljö de förstört.

Folkparken som kulturarv

Folkparkerna är en viktig del av det Sverige som fanns en gång i tiden och har varit en central del av människors helgnöje i över hundra år. Det är en viktig del av berättelsen om Sverige, som handlar om folkhemmet och om kulturarvet och som är väl värd att bevara till eftervärlden. När folkrörelserna växte fram och började engagera sig i medlemmarnas fritidssysselsättning tillkom Folkets Hus, nykterhetsloger och senare folkparker. Att träffas på folkets park och dansa, äta, dricka och umgås blev en mycket viktig mötesplats över generationerna, för familjer, vänner, nöjeslystna och framför allt dansanta. Många av den tidens artister har fortfarande mer eller mindre oslagbara besöksrekord i folkparkerna. Underhållningsbranschen och folkparkerna fick successivt

konkurrens av förströelser som radio, biografer, television och senare av discon, nattklubbar, datorer och mobiltelefoner.

Vikande besökarantal och dansbandens allt högre gager, blev så småningom slutet för många folkparker. I dag har många scenbyggnader och tak till dansbanor förfallit, raserats eller rivits eftersom det inte funnits ekonomiska möjligheter eller incitament att renovera anläggningarna. Underhållet är oftast eftersatt och trävirket inte sällan murket. För att rädda det som räddas kan krävs riktade insatser utöver det som ägarföreningarna har möjlighet till. De folkparker som ännu idag bedriver verksamhet gör det dock inte med samma intensitet vad gäller festkvällar och spelande orkestrar, utan det handlar alltmer om nostalgiska tillställningar några gånger om året, då människors vanor har förändrats över generationernas lopp. Därigenom är det också svårt att få ekonomisk vinning i verksamheten. Vi vill relaterat till ovanstående att regeringen utreder möjligheten att införa ett statligt bidrag, förslagsvis i form av en fond som organisationer, föreningar, privatpersoner och i särskilda fall även kommuner ska kunna vända sig till för att äska medel för verksamheter som bevarar och levandegör det traditionella svenska kulturarvet. Folkparkerna är djupt rotade i den svenska folksjälen. Det vore en viktig kulturgärning att rädda dem från att förfalla.

Skydd för det skogsfinska kultur- och odlingslandskapet

Okänt för många svenskar idag, är gångna tiders finländska arv och dess påverkan på vårt kultur- och odlingslandskap. I ett flertal av våra svenska landskap finns sammanhängande skogsbygder som starkt präglats av den gamla finska kulturen, vilket gårdsnamn, byggnadsstil och lägesnamn vittnar om och inte minst de få kvarvarande odlingsmarker som bröts på 1600-talet genom att skog höggs ned och svedjebruk förvandlade markerna till odlings- och betesmark. Dessa miljöer är unika, och inte ens i Finland finns bevarade rökstugor på ursprunglig byggplats, likt det finns på båda sidor gränsen av Sverige i Värmlands län och Norge i Innlandet fylke. Ett flertal områden är redan naturreservat och kulturreservat som förvaltas för att bevara byggnadsbestånd, slåtterängar samt växt- och djurliv och för att bruka deras inägomark med årlig hävd. Men här bör regeringen uppmuntra länsstyrelser och kommuner till att skydda de

sammanhängande skogsfinska bosättnings- och odlingsmiljöerna ute i landet som har svagt eller inget skydd genom att bilda fler kulturreservat.

Restaureringsstöd för insatser i odlingslandskapet

Marker som växer igen och byggnader som förfaller kan restaureras och vårdas långsiktigt. Betesdjur kan släppas på marker där de gör mest natur- och kulturvårdsnytta. Artrika vägkanter och slåtterängar gynnas av slåtter och skörd. I ett öppet och aktivt brukat landskap med välbevarade lador, betande djur och synliga vattenspeglar trivs såväl vilda djur och växter som människor och deras boskap. Ersättningar till jordbrukare för skötsel av natur- och kulturmiljöer ger kostnadseffektiv miljönytta.

Från både Jordbruksverket, Skogsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet finns olika stödformer att söka för att restaurera och underhålla diverse kulturmiljöer. Genom landsbygdsprogrammet finns möjlighet att ansöka om ersättning för restaurering av kultur- och landskapsvårdande objekt i odlingslandskapet – miljöersättningar såsom restaurering av betesmarker och slåtterängar. Samtliga stödformer är positiva insatser för ett bevarat odlingslandskap, men inte tillräckliga. Möjligheterna att tillföra ytterligare incitament och resurser för att stärka arbetet med restaurering av natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet behöver ses över.

Uppåkra Arkeologiska Center

Många skåningar tog värvning i de romerska provinsarméerna och återkom hem med föremål, men framförallt med kunskap. Man har exempelvis funnit kirurgiinstrument direkt efter romersk efterbild. Läkartraditionen var stark här långt efter romarrikets fall. Det viktigaste av allt: Uppåkra visar på en unikt lång bosättningstid. Från första århundradet före Kristus till vikingatidens slut omkring år 1000. Ingen annan järnåldersplats kan visa upp det samma. Tiden mellan 200 e Kr och 800 e Kr var Uppåkras storhetstid. Då fanns här ett politiskt och religiöst maktcentrum och en blomstrande handelsplats. I Uppåkra har man möjlighet att studera en stads födelse, blomstringstid och död. Förflyttar man sig bara fyra kilometer längre norrut kan man också se dess återuppståndelse i form av den nutida staden Lund. Det gör platsen unik i Nordeuropa. Uppåkra är betydelsefullt som skånskt kulturarv och – i ett vidare geografiskt perspektiv

– för både Öresundsregionen och Nordeuropa. År 2009 beslutade regionfullmäktige i Region Skåne att bilda en stiftelse, Uppåkra Arkeologiska Center, tillsammans med bland andra Staffanstorps kommun, Lunds kommun och Svenska kyrkan i syfte att vidareutveckla det arkeologiska området. Till verksamheten har man knutit andra aktörer som Lunds universitet och länsstyrelsen. Universitetet bedriver idag utgrävningar och forskning på området. Idag har man byggt ett besökscentrum, som man vidareutvecklar, och det bedrivs allmänna visningar med särskilt fokus i verksamheten på barn. Man behöver dock utökade resurser för att tillgodose den efterfrågan och de önskemål som finns kring verksamheten. Uppåkra är Nordens bäst bevarade maktboplats från järnåldern och bör betraktas som ett riksintresse. Staten bör därför öka sitt intresse för området och tillskjuta olika former av resurser för att vidareutveckla området och uppmärksamma den rika historiska och kulturella skatt som vilar i den bördiga myllan kring Uppåkra kyrka.

Mattias Karlsson Bergman (SD)

Runar Filper (SD) *Mikael Strömberg (SD)*

Emma Altenhammar (SD)